Сбирка от арабографични книги в с. Чепинци, Смолянско

Зорка Иванова, Анка Стоилова

Най-новата история на книгите в двете сбирки в селата Елховец и Чепинци, Смолянско, започва още по времето на т. нар. възродителен процес, когато властите издирват и изземват периодично и системно „старите турски книги". По думите на секретаря на Джамийското настоятелство в Елховец Шукри Орманов много от хората събрали старите книги по домовете си и ги оставили в джамията, за да бъдат опазени. Други са предпочели да извършат ритуални закопавания на притежаваните ръкописи и печатни книги и сега е трудно да се установи дори приблизителният им брой.

Двете сбирки са открити за научните среди през 1992 г. по време на проведената в района научна експедиция на историци и етнолози. Пред местните хора в Елховец и Чепинци се изтъква, че тези книги представляват ценност не само като семейна реликва или предмети, свързани с тяхната религия, но и защото са източник на сведения за историята на родния им край. Препоръчва им се книгите да бъдат подредени и описани от специалисти от Народната библиотека „Св. св. Кирил Методий" (по-нататък НБКМ). До 1992 г. и в с. Чепинци са събирани спорадично стари книги, които поставят основата на богата библиотека. С много търпение, такт, грижа и умение работниците Кадир Моллов и Адем Манафов се посвещават на идеята за опазване на книжното богатство и постигат завидни успехи. С подкрепата на местното население те не само издирват и събират книгите, но се включват и в създаването на специална библиотека. Тя разполага с необходимото обзавеждане за тяхното правилно съхраняване и ползване. Финансовото осигуряване е от фондация „Солон". Събирателската работа се документира. Специалисти от Ориенталския отдел и Лабораторията за реставрация и консервация на НБКМ организират обучение за работа със старопечатни и ръкописни книги. В края на 1995 г. е регистрирано Сдружение с нестопанска цел „Послание" с председател К. Моллов, основната дейност на което е свързана с поддържането на събрания книжен и ръкописен фонд.

Началната обработка на фонда на чепинската библиотека[1] започна през лятото на 1994 г. Сигнирани са близо 300 старопечатни книги, от които са снети библиографски данни. В предварителния списък до момента са включени 241 ръкописа в 387 описания. За нуждите на библиотеката и с оглед съставянето на сво-

---

[1] Предварителното запознаване на научната общественост с двете нови сбирки в селата Елховец и Чепинци бе направено в доклад, изнесен от авторите на настоящата статия пред работната конференция „Мюсюлманската култура по българските земи XV—XVIII век", проведена на 1—3.XII.1992 г. в НБКМ — София.

ден каталог на арабографичната книжнина, са изготвени фиши за азбучен, тематичен и топографски каталози. Попълнена е картотеката на имената, срещани в приписките. Тя и каталозите (без топографския) ще бъдат дублирани, а второто им издание ще се съхранява в Ориенталския отдел на НБКМ. Направен е също и инвентарен списък на книгите в с. Елховец.

* * *

Приписките и маргиналните бележки в чепинските ръкописи, които са предмет на проучване в настоящата статия, оформят три главни тематични кръга — за преписване, за собственост и владение, и за дарение с богоугодна цел (вакфиране). Границата между тях не винаги е очертана, тъй като едно и също лице може да се явява и преписвач, и собственик или вакфиращ. Четвърта група са вписванията, несвързани със създаването и битуването на паметника. Фактологичният материал, събран от приписките в чепинските ръкописи, покрива посочените теми и е обемен, което не позволява да бъде представен изцяло. При подбора на сведенията и изложението им е предпочетена подредба, определена от хронологията и това дали се отнасят за района на Източните Родопи или не. Главната задача е да се очертае връзката на сбирката с местната култура. Ето защо, според данните за място на написване и битуване в бележките на копистите, собствениците и вакфиращите, представяме ръкописите в две основни групи — първата е на създадени и ползвани в района на Източните Родопи. Втората — на произхождащите извън него, е по-малобройната[2]. Това разделение, разбира се, в известна степен е условно, тъй като втората група, въпреки че е обособена поради произхода си, се разглежда като неразделна част от местната книжнина.

Запазените ръкописи са далеч по-малко от битувалите в района книги, но и те дават представа за предпочитанията и правения подбор, който е съобразяван с нуждите от основни съчинения, изучавани в медресетата. Главните предмети са богословие, основи на фикха, фикх (ханифската школа), догматика, хадиси, основа на науката за хадисите, тафсири на Корана, граматика, математика, астрономия и др.[3] Известна представа за репертоара на сбирката ще даде посочването на по-значимите съчинения в изучаваните ръкописи[4].

Преписите, създадени в района на Източните Родопи, са сравнително покъсни — от XVIII, XIX и XX в. Бележките в тях са кратки, но повечето съдържат дати и имена на медресета и селища, с които са свързани копистите, собствениците и вакфиращите.

В *с. Исмилан* (дн. с. *Смилян*) е живял през 1126/1714 г. Ахмед ибн Нуралла, преписвач на едно от основните съчинения за ритуала на молитвата на арабски език *„ал-Мукаддима фи ас-çалаўа"* („Въведение в молитвите") на Абу Лайис ас-Самарканди (поч. 375/985)[5]. От бележката на кописта Хасан ибн ʻАбдулла науча-

[2] Посоченото количествено съотношение не отчита ръкописите, в които няма данни за медресе или населено място.

[3] Те са включени в учебната програма на медресетата в Османската империя в периода XV—XVIII в. Вж. И. Узунчаршалъ: I. Uzunçarşılı. Osmanlı devletinin ilmiye teşkilati. Ankara, 1984, p. 22.

[4] В подготвената за печат статия „За две нови сбирки от арабографични книги, запазени в България" печатните и ръкописните книги са представени в тематичен и съдържателен план.

[5] Вж. Чц Р 124 — 5, л. 65а.

ваме, че е завършил сборника от три арабски съчинения по догматика на 30 шивал 1137 / 1.VI.1137 г. в *с. Мадан* (дн. град), но е жител на *Гюмюлджина* (дн. гр. Комотини в Гърция), където са медресето Сурулъ и Джами‘ шериф[6]. По-късно в кодекса е записано: „sahib ve malik harmetli Haji-oghlu Sherif: („собственик и притежател: Хаджи-оглу Шериф харметли“), от което съдим, че е от *с. Хармет* (Х-р-м-т, ? неуст.). Вероятно е живял в края на миналия или началото на нашия век. Бележките е написал с червен молив или черно мастило[7].

В два колофона четем имената на преписвачите Али син на Мехмед и съименника му Али син на Мехмед, син на Билялзаде от *с. Пашмаклъ* (дн. *гр. Смолян*), което е определен, че е от хасовете *Ахъ-челеби* (дн. също *Смолян*). Първата е датирана 13 зи-л-хиджже 1166 / 11.X.1753 г.[8], а втората няколко години по-късно — 27 реджеб 1170 / 10.IV.1757[9]. Ръкописите съдържат религиозно-поучителното съчинение на турски език по догматика *„Насихат ел-муслимин“* („Наставления към мюсюлманите“) на Ибрахим Ваиз ḥанифи[10] и *„Шерх-и васийет-и Биргеви“* („Коментар върху [книгата] на Биргеви „Заветът“) от Али ас-Садри ал-Коневи (поч. 1140 / 1702—1703)[11].

От *с. Тоз бурун* (дн. *с. Могилица*) е Хусейн, син на Мустафа, собственик и копист на друг препис от споменатия трактат на Ибрахим Ваиз, завършен през 1172 / 1760—1761 г.[12] Един от най-често срещаните в сбирката трудове по фикх на турски език е *„Китаб-ъ Устувани“* от Мехмед б. Ахмед б. Мехмед Шами, известен като Устувани (поч. 1072 / 1758—1759)[13]. Негов препис от м. “реджеб 1274“ / 20.III.—19.IV.1855 г. е направен от молла Хусейн син на Хасан ага, който е от синовете на Вели от *с. Чангър дере* (дн. *с. Чепинци*[14]). Мустафа бей син на Ахмед, от *с. Юнус дере* (дн. *с. Елховец*) в сборник с молитви на арабски и турски език е датирал бележката за собственост тридесет години по-рано — през 1241 / 1825—26 г.[15]

Към каза *Ахъ челеби* е спадало и *с. Мустафчево* (дн. *с. Мики* в Гърция), откъдето е собственикът на големия коментар на Абду ар-Рахман б. Ахмед ал-Джами (поч. 898 / 1493) върху *„ал-Мукаддимат ал-кāфийа фӣ-н-наḫӯ“* („Достатъчно въведение в граматиката“) на Ибн ал-Хаджиб (поч. 646—1248)[16]. Кодек-

---

[6] Вж. Чц Р 21, л. 19б.

[7] Чц Р 43, л. 67б: името на собственика е в бележка, написана с червен молив. Хармат е дадено по два начина: с *h* и *kh*.

[8] Вж. Чц Р 56, л. 13б.

[9] Вж. Чц Р 55, л. 10б.

[10] В каталозите, с които разполагаме, не намираме данни за автора и за съчинение с това заглавие. Друг препис на „Наставленията“ се пази в НБКМ под сигнатура ОР 1798.

[11] Биргеви или ал-Баркауи е Мохаммад ибн Пир Али (929—981 / 1523—1573).

[12] Вж. Чц Р 61, л. 205б.

[13] Прави впечатление фактът, че преписите на това съчинение са многобройни в други сбирки на Балканите (НБКМ и в Гази Хусрев-беговата библиотека в Сараево), докато в каталозите на големи западноевропейски колекции не се среща. K. Dobraca. Katalog arapskih, turskih i persijskih rukopisa. V. 2. Sarajevo, 1979, №№: 1560—1591.

[14] Общо седем преписа от съчинението на Устуани са открити досега в Чепинската сбирка. Вж. Чц Р 53, л. 101б.

[15] Чц Р 136.

[16] Чц Р 45 — засега това е единственото копие на коментара в Чепинската сбирка.

сът става притежание на Мустафа ибн Хасан от *с. Турин* (дн. *с. Турян, Смолянско*), чийто печат нос година [12] 85 / 1868.

Бележки за етиката по мотиви от *„Кӣмийā ас-са'āдат"* („Химия на щастието") и коментар върху „молитвата за химията на щастието" е преписал Хасан ибн Ахмед от *с. Сивидже* (дн. *с. Сивино, Смолянско*) през 1292 / 1875 г.[17]

Между кодексите в сбирката откриваме един, който може би е по-близо до това, което архивистите, а не археографите назовават ръкопис. Става дума за дипломна работа, озаглавена *„Тереке-и меиит-и ẋукӯķ"* („Наследствено право"), която е написана от ръката на автора Мехмед хаджи Салих при завършване на обучението му в медресето на гр. Кавала. Датирана е 5 канун-и евел 1923 / 5.XII.1923 г. Ръкописът е подарен на библиотеката на с. Чепинци от неговия син Хилми б. Мехмед б. хаджи Салих от *с. Баш бук*, община Смолян[18]. Дарителният надпис, залепен от вътрешната страна на лицевата корица, е следният: „Тази книга е [я] подарява на ислямската библиотека с. Чепинци Хилми Мехмедов Хаджисалихов наследена от баща му Мехмед Хаджисалихов изработена от него лично през време на учението върху в Кавала. Бил е мюфтия в гр. Смолян от 1937 до 1942 г. и повторно от 1945 год. до 1947 год. Бил е на много места учител по вероизповедания.

Книгата е изработена въз основа на шериата.

08.11.1993 год. с. Баш бук, общ. Смолян, обл. Пловдив

Да не се продава."

Условието, с което завършва текстът, е елемент, характерен за вакфирането, тъй като дареният с богоугодна цел предмет не може да бъда продаван или преподаряван.

Както установихме, между ръкописите, донесени в района на чепинския край, най-многобройни са тези от Кюстендил; кодексите от Ниш, Белград, Видин, Бурса са по един. Заслужава да се отбележи, че до сега сред тях не са намерени ръкописи с печата на Самоковската вакъфска библиотека, който носи дата 1259 / 1843.

Интересни подробности е вписал в колофона преписвачът на един трактат по арабска граматика, озаглавен *„Хидāйат аṣ-ṣарф"* („Подарък по номинативна морфология") Името му е Ибрахим ибн шейх Са'ид ефенди и както сам уточнява, принадлежал е към ордена на накшбендитите. Споменал е и името на квартала в *гр. Кюстендил*, където е завършил преписа — *„в махалата Хаджи Диндар"* през 1210 / 1795—1796 г.[19] Върху страниците на неговото копие няма печат на Кюстендилската вакъфска библиотека (по-нататък КВБ) и затова го представяме заедно с кодексите от други селища.

---

[17] Автор на персийското съчинение „Ким'йа-и са'адат" е Абу Хамид Мунаммад б. Мухаммад б. ал-Газали ал-Туси (451—505 / 1059—1111) — Дж. Сайар. Опис на персийските ръкописи в Народната библиотека Кирил и Методий. С., 1973, с. 57; Вж. Чц Р 18.

[18] За изпращането във висши медресета в Кавала, Одрин, Солун и Цариград на младежи от средата на помохамеданчените българи през XVIII, XIX и първата четвърт на XX век вж. В. Арденски. Ролята на медресетата в помохамеданчването. — Родопи, 1971, № 11, с. 14.

[19] Вж. Чц Р 49, л. 29б.

Приписките във вакфираните кюстендилски MSS изискват специално внимание, тъй като позволяват да се направят известни уточнения за имената на две медресета и на тях ще се спрем по-нататък[20].

Вторият том на *„Тафсӣр ал-Ḳур'āн"* („Коментара към Корана") на Абу ас-Сауд ибн Мохаммад ал-Умади (поч. 982 / 1574—75) е преписан през м. шабан 1193 / август 1779 г. от хафъза ал-хадж Ахмед ибн Исмаил, който е „имам в *Джамията Ага в дар-и джихад-и Белград*"[21]. Същото определение съдържа ръкопис (ОР 3270) в бележката за „вакфиране в *месджида на Долната крепост на дар-и джихад-и Белград*" от 1124/1713 г. Така в приписките е отразено състоянието на война, в което се намира Белград в продължение на години, изпълнени с размирици и бунтове, избухвали и след нападението на прогонените еничари върху града през юни 1795 г.[22] Може би тези условия са причината и за попадането на този кодекс в българските земи. Не ни е известно името на преписвача на *„Менāсик ал-Ḫāдж"* („Обреди на хаджилъка") от шейх Синан ал-Мекни (жив. 991 / 1583), но от бележката му се разбира, че е завършил работата си върху ръкописа в *„белде-и Видин"* през м. джумази еввел 1199 / март 1785 г.[23]

Миграцията на кодексите към Източните Родопи не следва единствено посоката запад—изток. Книги и ръкописи навлизат и южните ни съседи- Жител на *о. Ерезос* е Хабиб ибн Хусейн, който е не само собственик и вакфиращ, но и копист, завършил на 10 джумази ал-аввел 1270 г. / 15.I.1854 г. преписа на *„Шар'ат ал-ислāм"*, съставен от Мохаммад ибн Абу Бакр ас-Самарканди-Имамзаде (поч. 491 / 1098). Бележката споменава, че ръкописът е създаден в медресето на ал-устаз Абду ар-Рахман ал-Имани, което се е намирало на о. Ерезос. За мястото му се съди по лаконичното допълнение след името на превода: „в медресето на земята си" (на л. 69б)[24].

Както показва името, от *гр. Мерзифон* е Мустафа Уахби ибн Мехмед ал-Мерзифони — автор на иджазата, която дава през 1311 / 1893—94 г. на Мехмед Шекир ибн Махмуд ал-Хаскови, след като я е получил от Ахмед ибн Мехмед Гюмюлджиневи, чийто учител е Абду Рахман ибн Хасан, „известен като Карънабади"[25]. Така в прозвищата на споменатите учители и ученици се откриват имената на днешните градове *Меризифон*, *Комотини*, *Хасково*, *Карнобат*[26].

Вписванията на собствениците и вакфиращите, които съдържат сведения за мястото на битуване на разглежданите паметници, дават представа за тяхното движение, за връзките между различните медресета. Според Вл. Арденски безспорно е установено, че такива медресета е имало в над 50 селища на Източните Родопи, между които изброява: Смолян, Могилица, Сивино, Чепинци, Елховец

---

[20] Историята на вакъфската библиотека в Кюстендил и медресетата в града не е изцяло проучена и поставя редица нерешени въпроси. Вж. В. Йорданов. История на Народната библиотека в София. По случай 50-годишнината ѝ 1879—1925. С., 1930, с. 219. Б. Недков. Ориенталистиката в Софийската народна библиотека. — Год. ББИ 1945—1946. С., 1948, с. 234.

[21] Вж. Чц Р 23, л. 464б.

[22] Вж. В. Мутафчиева. Кърджалийско време. С., 1977, с. 126.

[23] Вж. Чц Р 73, л. 98б.

[24] Чц Р 27, лл. 58б, 68а, 69а.

[25] Вж. л. 2а.

[26] В ръкопис Чц Р 37.

Бели Извор[27]. Показателно е, че ги откриваме, вписани в приписките и бележките на разглежданата сбирка.

Али Кехая-оглу е притежавал препис на Корана и в бележката за собственост, която не е датирана (XIX в. ?) е записал, че е от *махалата Бали* на *с. Ак Бунар* (дн. *с. Бели извор*)[28]. От фондовете старопечатни и литографирани книги, формирани в Чепинската библиотека и в с. Елховец, са засвидетелствани медресета, съществували в *Юнус дере* (дн. *с. Елховец*) и в *с. Ак Бунар* (*с. Бели извор*)[29]. До момента не е установено къде се е намирало *Паша медресе*, за което научаваме от бележката на мюезина Ахмед ефенди, притежавал една от печатните книги[30]. Възможно е така да се е наричало медресето в самото с. Чепинци, но за него се помни само, че е съществувало. В ръкописите от новосформираната библиотека, чиито приписки представяме, не попадаме на преки сведения за медресета от района на Източните Родопи, а само за тези в гр. Комотини и на о. Ерезос, които бяха посочени вече, както и в Кюстендил и в гр. Бурса. В два ръкописа са записани имената на медресета, без да е споменато населено място. Хасан Зийа Ираниеви е „собственик и притежател в медресето Чифте айак х(дж)-у-р-с-у-л-ъ..." (името е нечетливо) на сборник от съчинения по арабска граматика и метрика[31]. Ако се съди по прозвището на собственика, той е от *гр. Враня* (дн. в Сърбия), вероятно медресето се е намирало в същия град. В препис на арабски език от „Коментар върху „Трактат за условията на молитвата" е споменато медресе, което е трудно да се локализира. Собственикът се представя като „бедният раб Мюмюн, живеещ в медресе-и Куле", датата е 1259 / 1843 г.)[32].

Самоковец е преписвачът на известния коментар на Корана, съставен от шейх Тадж ад-дин Ибрахим ибн Хамза ал-Едирневи (поч. ок. 975 / 1567—8 г.). Името му е Яхия ибн Мустафа и според вписванията, той е бил хатиб в Старата джамия (Джами' 'атик), за която е вакфирал ръкописа (през XVIII в.). Дарението е заверено с печата на кадията на Самоков Мехмед[33]. По-късно, вероятно след 1271 /1854—55, този ценен кодекс попада в КВБ[34].

Редица приписки в ръкописите на НБКМ съдържат бележки за вакфиране в две от медресетата на гр. Кюстендил[35]. Едното е наричано „старо", а другото — „ново". За тях М. Стайнова съобщава, че основателите им не са известни[36]. В чепинския ръкопис (Чц Р 48, л. 1а)) има приписка, според която кодексът е вакфиран в „Старото медресе, намиращо се в Кюстендил" от Пир ибн 'Абд ар-Рахман на 15 сафер 1239 / 22.XI.1823. След като открихме, че осмоъгълният печат от същата страница, на който се чете Ибрахим, е идентичен с печатите в два кодекса

[27] В. Арденски. Цит. съч., с. 12.
[28] Чц Р 164.
[29] В книгата, сигнирана Елх. П. 15, ар., има печат на медресето.
[30] Чц П 31.
[31] Кодекс Чц Р 105, л. 1а.
[32] Чц Р 22, л. 1а.
[33] Чц Р 32, л. 1а.
[34] Тази година фигурира в печата на КВБ и ориентира за началото на нейното комплектуване.
[35] Например вакфирани в „новото медресе" са MSS OP OP 40, 51, 81, 116, 140, 2824, а в „старото" — OP 176, OP 76 и др.
[36] М. Стайнова. Османските библиотеки в българските земи. XV—XVII в. Студии. С., 1982, с. 128.

от фонда на НБКМ, сравнихме и приписките в тях[37]. В ОР 176 (л. 1а) е записано, че е: „вакъф на Старото медресе, известно кат Мурад челеби медресе", а по-надолу е поставен печатът на КВБ. Към същата библиотека е принадлежал и ръкопис ОР 334, за който е документирано, че е „от книгите, вакфирани в медресето на покойния Мурад челеби" (л. 1а). Ако приемем, че едно училище в Кюстендил е наричано „старото" и е на Мурад паша, можем да предположим, че именно то е упоменато в чепинския ръкопис. В подкрепа на твърдението ни е присъствието на печатите на КВБ в MSS ОР 334, ОР 176 и Чц Р 48, както и тези на Ибрахим в ОР 176 и Чц Р 48. Негов печат откриваме и в ОР 192 1. л. 1а), чийто предишен собственик е Мехмед, мютеселлим в гр. Ниш, оставил подпис и печат на л. 2а. Най-късен е преписът в ръкопис ОР 176, който е завършен през 1202 / 1787 г. Засега не разполагаме с други датирани бележки и печати на Ибрахим и приемаме, че той е притежавал ръкописа в периода между тази година и датата от бележката за вакфиране от 'Абд ар-Рахман или най-късно до 1271 / 1854 (годината от печата на КВБ). В процеса на проучване установихме, че са правени опити да се укрие фактът, че кодексът е вакъфска собственост[38]. Не е известен пътят на този чепински ръкопис от Кюстендил до Родопите, но по всяка вероятност е изминат много преди книгите от вакъфската библиотека на града да бъдат спасени от унищожение и включени във фонда на Ориенталския отдел през 1912 г.[39] Същото може да се предположи и за останалите кодекси на чепинската сбирка, които носят зеления печат от 1271/1854 г.[40]

Върху вътрешната страна на лицевата корица в сборник от хадсиси има недатирано вписване на собственика Салих Мустафа, който е бил „учител в медресето Баязид паша в гр. Бурса"[41]. Преписът на едно от по-късните съчинения е завършен през 1116 / 1705 г. (л. 188б), което предполага, че бележката на собственика е внесена след тази година. По-нататъшната миграция на ръкописа е отразена на лл. 1а; 2а; 188а. Два еднакви печата заверяват недатирания документ за собственост на Ахмед Шам'аи, мюфтия в Кюстендил. Годината върху тях е неясна, но сведенията от няколко други ръкописа, притежание на същото лице, които са във фонда на НБКМ, позволяват 1270 / 1853 да бъде приета за ориентир. Тази дата се чете като [']270 върху друг кръгъл печат на кюстендилския мюфтия, с който е придружил вписването, че „на свой ред е влязъл във владение"[42]. Може да се допусне, че през 1270 / 1853 г. или скоро след нея Ахмед Шам'аи става собственик на чепинския ръкопис (Чц Р 31). Другите печати върху този кодекс са на КВБ. Нейно притежание са и останалите посочени манускрипти на мюфтията, които сега се съхраняват в Ориенталския отдел на НБКМ, както и ОР 99, ОР 102.

---

[37] ОР 176 и ОР 192.

[38] Това е същият ръкопис Чц Р 48. За тази цел в документалното вписване на дарението, направено от Пир Али 'Абд ар-Рахман частично е заличена тази част от надписа, който съдържа думите „вакфира в..." Останалите редове от текста са непокътнати. От лл. 1 и 3 са изрязани два печата. Поставеният на л. 1а застъпва част от изписания ред върху страна б и не е изрязан напълно, за да не бъде повреден текстът. Дъгата, останала от него, е достатъчна, за да се твърди, че е на КВБ.

[39] Книгите и ръкописите от КВБ са открити и спасени от д-р Иван Димитров Кимрянов. Вж. В. Йорданов. Цит. съч., с. 193.

[40] Чц Р 24, Чц Р 31 и Чц Р 32.

[41] Чц Р 31.

[42] Вж. ОР 181, л. 1а. Същият кръгъл печат е използван в MSS ОР 177, л. 1а и ОР 181, л. 1а.

В бележката за собственост Шам'аи съобщава за последния от тях, че е: „от това, което закупих от наследството на починалия Ибрахим ефенди“. Според печата на кюстендилската библиотека, посочените кодекси са вакъфска собственост, най-рано една година след като той ги е притежавал. Ръкопис (Чц Р 24) с фетви съдържа сведения за друга личност от Кюстендил, известна от ръкописите на НБКМ само по име и като вакфиращ. Става дума за Гурушчузаде Ахмед ага, който е дарил в КВБ няколко кодекса[43]. Една от приписките уточнява, че вакфираната книга е от тези на 'Абдул ал-Фатах ефенди (ОР 135, p. 1a).

Бележките от чепинския ръкопис са две и бихме искали да ги цитираме изцяло. Дарението на Гурушчузаде е документирано със следните думи: „min al-kutub al-mauqūfah ilā madrasat Ghurūshjūzādah al-Ḥājj Aḥmad āghā gha wa huwa wāqifu aqifu-ha“ („От вакфираните книги за медресето на Гурушчузаде хаджи Ахмед ага. Той е, който я вакфира“). Новият момент в бележката е Мехмед, носещо неговото име, което не е споменато в откритите до момента дарителски надписи[44]. Значимостта на чепинския ръкопис се допълва от денните във втората бележка, поместена в горното поле на л. 2а: Ghurūshjūzādah al-Ḥājj Aḥmad āghā Kustendīlī bi-madrasati allatī banā-hā bi-qurbi dāri-hi fī sūd dabbāgh-khāne fī Kustendīl“ (Гурушчузаде хаджи Ахмед ага Кюстендили — в медресето, което построи близо до дома си при кожарската работилница на пазара“). И двете вписвания не са датирани, но са с повече от век по-късни от преписа, който е завършен през м. април 1557 г. Остава открит въпросът свързано ли е училището на Гурушчузаде с „новото медресе“ в Кюстендил.

Твърде малко са бележките, чието съдържане не се отнася до кодекса. В чепинската сбирка те са само три. По-интересните представяме в пълен текст.

В сборник от арабски и турски съчинения е вписано съобщения за природно бедствие, сполетяло през 1838 г. района на *гр. Зъхна*, който днес се намира в Гърция[45]. Текстът е на турски език: „bin iki yüz elli dört senesinde / büyük ayin iptidasina gene zelzele / oldu. Zihna kazasinda bir kaç köy yikildi. / Sene 1254“. В превод текстът гласи: „През 1254 г., в началото на голямата луна [пълнолуние] отново стана земетресение в каза Зъхна и няколко села се погубиха. Година 1254 [1838]“[46].

Върху вътрешната страна на корицата с клапана на ръкопис (Чц Р 97) от различни ръце са нанесени две бележки на турски език с почти идентичен текст. По всяка вероятност първата е преписана, защото при реставриране на книжното тяло част от текста ѝ е припокрит. Почерците са сходни, но има разлика в изписването на едни и същи думи. Двете бележки са оформени, както е прието за документите, издавани от нисшите органи на властта в провинциите[47]. Започват с призоваване на божията помощ, изразено с инвокацио (invokatio, на турски „davet“) под формата на местоимението *хувс* (ар. *хуўа*) „той“, заместващо ду-

[43] ОР 135, ОР 208, ОР 156 и др.

[44] На л. 1, над цитираната бележка същата ръка е написала и т. нар. шахада – мюсюлманската формула на вярата: „La illah illa Allah [wa] Muhammad rasul Allah“ – „Няма друг бог, освен Аллах [и] Мохамед е негов Пророк“.

[45] Ръкопис Чц Р 15, л. 1а.

[46] Превод Св. Иванова.

[47] За началната фраза: *себеб-и тахрир* „Повод за написаното“ вж. Б. Недков. Османска дипломатика и палеография. Т. 1. С., 1966, с. 158.

мата Аллах[48]. То не е изписано изцяло, а само с началната буква „ха“ от персийското писмо „та'лик“. Изразът „ve selam“ в значение на „завърши“ е изпуснат при втората бележка, която гласи:

Ha' [Huve]

Iş bu bin iki yüz dört senesinde mah-i safer el-hayirin yirmi yedinci / gününde ruz-i Kasim'dan kirk sekiz gün geçtikte yevm-i perşambe günü / tarihiyle medine-i Filibe şehrine iki tane fil gelup dahil oldu / biri büyük ve biri küçük heman malum olmak içun / iş bu tahrir olundu. /fi sene 1234 safer 27 / ...seyyid Ismail ... / 'an kariye-i Kuklene.

В превод:

- Т [Той]

През хиляда двеста трийсет и четвърта година, двадесет и седмия ден на добрия месец сафер / което е четиридесет и осмия ден от Димитровден, [денят] четвъртък / в град Пловдив дойдоха и влязоха два броя слона / единият — голям, другият — малък и тъй като е важно, направих тази паметна записка. / Година 1234 [месец] сафер [ден] 27 / [26.XII.1818]. „Сейд Исмаил... / от село Куклен [дн. в Пловд. обл.][49].

В заключение бихме искали да подчертаем, че представените маргинални вписвания и бележки съдържат ценна информация за историята на арабографичната книжнина, битувала по нашите земи и по-специално в района на Източните Родопи. Затвърждава се убеждението, че възродената арабографична библиотека включва в себе си книги и ръкописи, които са били органично свързани в едно цяло и са имали свое значимо място в книжовната ни култура.

---

[48] Вж. Б. Недков. Цит. съч., с. 127.

[49] Превела З. Иванова.